

záláshoz az is hozzájárul, hogy részleteket is beépít szövegeibe, különösen sötét, vad és nyers világra nyit ezáltal vagy a magyar irodalomból is jól ismert szövegekre, képzetekre alludál, az ironia nem minden felhangja nélkül. Így aztán az író egészen szabadon kezelheti a nyelvet, a nyelvi vétségek vagy a régies képzők használatának gyakoriságát hol a fogalmazás precizitásának, hol az erőteljesen kicsapódó ironiának tudhatjuk be, fel sem tűnnek például a „körbe-körül sehol valaki”-szerű kifejezések, egységesen illeszkednek a szöveg nyelvi furcsaságaiba.

A kötet szövegeinek képi síkjáról is érdemes szólni. Fényképek elevednek meg ugyanis a könyv lapjain, freskókról, vásári szentképekről vagy középkori ábrázolatokról lépnek le a figurák. Hasonlatai, metaforái is arra engednek utalni, hogy költői prózát ír Mészöly Miklós. Kötetének szerkezetéből is erre következtethetünk, hosszúverse ugyanolyan tömör nyelvi anyagból épül fel, mint prózája, s hogy egyikhez vagy a másikhoz közelebb kerüljünk, szellemi akadályokat kell legyőznünk. A költőséget csak fokozza, hogy a novellák tartalmának megértése még nem azonos jelentésének megfejtésével is. Nem lehet azonban megfélekednünk arról, hogy a szemlélődés attitűdje s a képiség egyben az esszéisztikus prózának is jellemzője. S, bárminék is minősítjük a *Merre csillag jár* szövegeit, arról sem, hogy legjobb lapjai éppen azok, amelyek döbbenetes emberi sorsokat, elfojtott indulatokat, rejtelmeket fejtenek föl, az eruptív, játékos mesélő kedv szertelenségével és csapongásaival, klaszszikus elbeszélői feszültséget indukálva, s hogy legjobb darabjai is éppen ezek, igazi novellák.

TOLDI Éva

A REGÉNYÍRÁS ZSÁKUTCAI

Szávai Géza: *Séta gramofonzenére*, Kriterion, Bukarest, 1985

Szávai Géza regényének egyik meghatározója a valóságnak a tények világán keresztül való szemléltetése, ami kapcsán arra a paradoxonra kell utalni, hogy hiteles adatot csakis a világ szubjektív megélése szolgáltat: lejegyezni, begyűjteni, megőrizni mindazt, amit a történelemkönyvek nem tanítanak, a lexikonok nem tartalmaznak, lenni mintegy a magunk krónikásai. Egy ilyen adatgyűjtemény képezi a regény „reális” anyagát, s egyben fiktív keretét. Az ötlet nem ismeretlen (elég, ha csak Danilo Kiš *Holtak enciklopédiájára* gondolunk), az eljárás azonban, mellyel ezen adatok regénnyé szerveződnek, egyéni, olyannyira, hogy a szerkezet nem is lehet más, mint egyszeri és megismételhetetlen: egy élet képlete.

A regény másik meghatározó jegye a műfaji önreflexió. Szávai nem pusztán a mű létrejöttének a történetét írja meg. Az elbeszélői folyamat, reflexív közlései magára a folyamatra is utalnak és visszahatnak rá. Így aztán a matematikatanár narrátor élete regényének képlete szükségszerűen matematikai tételek szabályszerűségeit mutatja. Az axiómák világa, az imaginárius terek birodalma, a relativitás törvényországa sajátos természettudományos légkört — esztétikát teremt, termékeny maggal hinti be a művészetek és a tudományok között húzódo gypépterületet. Ábrázolt és ábrázolás, szemléletmód és szemléltetés finoman szövődik egybe egyetlen finom regényszövevé. E materiából készül Möbius mester bűvös szalagja, melynek, mint tudjuk, csakis egyetlen oldala lehetséges. „Nézd a selyemhernyót, mondtam, kimászik a bőréből, mikor nem fér bele, eszik tovább, ebből a bőréből is kimászik és így tovább, ugye látod, ugye érted? Értette. Na, látod, ezekből a levetett bőrből ki lehet rakni egy időcsíkot, amit megélt a selyemhernyó. Én még ilyen megtapogatható időt nem láttam.” Így oldódik fel az idő a tér fogalmában, hogy a mű végére a regény dimenziói egyetlen képletbe sűrűsödjenek.

A *Séta gramofonzenére* valójában családrégeny, a Benedek család férfitagjainak története, eszmélkedésük krónikája. A sort (sorozatot) Johannes Benedek nyitja, a narrátor dédapja, hajdani főtörzsörmester. Tőle származnak az első feljegyzések és bejegyzések a világra vonatkozólag. Mi sem természetesebb ezután, hogy a filozofáló kedvű nagypapa, az egyébként köztisztviselőnek örvendő iparosember, az egész életét adatok gyűjtésére szánja, az elbeszélő létét pedig már csak ez a becses gyűjtemény határozhatja meg, csakis itt található meg élete kulcsát. A negyvenkötetes lexikon, melynek egy-egy címszava a már szükségszerűen célját vesztett lópajta, szénapadlás, asztalosműhely különböző zugaiban és rekeszeiben lapozható fel, csaknem négy nemzedéknyi idő eseményeit tartalmazza egyidőben, egymás mellé sorakozva, egyetlen vászonra kivetítve. Ez az egyidejűség és egymasmellettiség nem pusztán a rendező-élv sajátossága, szervesen kapcsolódik az elbeszélői reflexióhoz, és együttesen vesznek részt a regény virtuális tartalmának megformálásában. Ezt célozza a szinte már Schopenhauerig menő, de azt egyben átértékelő tétel is, amelyben az Artúrok és a Jánosok egymást váltó nemzedéke sorakozik egy címszó alá. Artúrok a család kecskebakjai és a családfő Jánosok közötti párhuzam-szembeállítás kedves iróniája mutat arra, hogy habár létük feloldódott a nemzedékek egymásutánjában, szellemük szorgos munkálkodása felbecsülhetetlen értékű adatokkal szolgálta létezésük értelmét. Az implicit ábrázolás mellé szorosan odatartozik egy explicit is, a kimondás művészete, a szavak mágikus ereje. Gyakran nevezik köz-

helynek is. „A valódi közhely, közös hely — mondja Pilinszky — olyan, mint a megunt és elhagyott atyai ház, mely hűtlenségünkben is lankadatlanul egész egzisztenciánk megértését kínálja fel számunkra.” A regényben meg ezt olvashatjuk: „Mennyire megnyugtatja az embert egy hülye sor, az agyban kellemes ritmusban vágózó 'szófogat'.” A kimondható ilyen explicit ábrázolása gyakrabban irányul magára a regényre, s mint ahogyan azt már említettem is, folyamatosan tudósítanak bennünket a soron levő poétikai elvről/lépésről, amely majd a szerkesztésben valósul meg. A regényelméleti kérdés mögött nemegyszer közérzetet kell feltételeznünk. Habár egyszerű megfigyelésből indulunk ki és nem módszeres vizsgálódás következtetéseiből, s inkább a véletlen formál itt szabályt, mintsem a törvényszerű, mégsem maradhat megállapítás nélkül ez a már nemzedéki sajátosságzámba menő ars poetikusság mai magyar regényírásunkban, mely szervesen kapcsolódik bizonyos művészet- és életfilozófiához. Egy újfajta totalitásigény tükröződik itt, mely totalitásba beletartoznék maga a mű is, sőt a világ epikai elsajátításának szinte egyedüli módjának tűnik a regényírás folyamatának reflektálódása a regényvilágban. E feltevés persze oda vezetne, hogy a regényíró egyetlen művet lenne képes megalkotni s természetesen ez is a regényírás zsákutóját jelentené. Szerencsére a szerző—elbeszélő—valóság—fikcionáltság bonyolult viszonyai még elég tág mozgásteret hagynak ezen művészeti élmény kiteljesítésére, megkímélve az írókat és bennünket az önisméltéstől.

Szávai Géza regénye formailag olyannyira tökéletes, hogy szinte a mesterséges megszerkesztettség gyanúja merül fel, merülhetne fel, ha nem vennénk figyelembe életképletregegy voltát, amely már nevében magában hordozza a jelentést, miszerint csakis totális lehet, a teljes élet. Természetesen más kérdés, hogy ez az emberi élet milyen mélyen gyökerezik a létben, és a valóság mekkora darabját képes átfogni. A mű ismertetésében korántsem tértem ki minden mozzanatra, így az életrajzi-ság-fikcionáltság kérdésére sem, mely a teljességre való törekvés problémakörét is érinti. Számbavéve azonban a már említett (tények világán át való láttatás; műfaji öntelmezés; természettudományos prekonceptió stb.) és felvetett összetevőket, mondhatjuk, hogy a *Séta gramofonzenére* kicsúcsosodása, de még inkább összegezése mindannak, amit ezen a téren meg lehet valósítani. Külön tanulmány foglalkozhatna azzal is, hogy mi mindent (sőt ki mindenkitől) szintetizál magában ez a mű, itt azonban csak annyit állapíthatunk meg, hogy az ötlet sikeres megvalósítása egyelőre elegendőnek mutatkozik, a netán eredetietlenséggel vádolható író felmentéséhez.